

сложеним дешавањима која су захватила подручје Југославије у Другом светском рату.

Мр Далибор ДЕНДА

Branko Petranović,
Bez bojazni od tabu tema,
INIS, Beograd, 2010, str. 508

Profesor dr Branko Petranović (1927–1994) bio je i ostao u srpskoj i jugoslovenskoj historiografiji jedan od najvećih autoriteta i najplodnijih stvaralaca. Bavljene naučnom historiografijom predstavljalo je samu srž njegovog življenja i on joj se nesebično posvećivao. Petranović je rođen na Cetinju, a školovao se u Kotoru. Učestvovao je u NOR-u od 1944. godine, a po okončanju rata studirao je u Beogradu, gde je diplomirao na Pravnom fakultetu (1950) i Filozofskom fakultetu (1956). Naučnim radom počeo je intenzivno da se bavi od 1958. godine, a 1962. je doktorirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. U istorijskim institutima proveo je čitavu deceniju (Institut društvenih nauka, Institut za istoriju radničkog pokreta, Institut za savremenu istoriju), a četvrt veka na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1969. izabran je za vanrednog, a 1975. za redovnog profesora). U okviru istorijske nauke za Petranovića najveću vrednost imalo je kritičko vrednovanje i sagledavanje prošlosti. Zbog toga je tokom gotovo celog života paralelno obavljao analitička istraživanja i objavljivao istorijske sinteze, istovremeno vršeći tokom dužeg perioda funkciju šefa Katedre za istoriju Jugoslavije na Filozofskom fakultetu u Beogradu i živo učestvujući u javnom životu, u raspravama po svim pitanjima koja su se ticala prošlosti i budućnosti jugoslovenske države i društva. Iz njegovog predanog rada proizašlo je preko 30 knjiga, preko 300 naučnih članaka, kao i mnoštvo recenzija, prikaza, novinskih članaka i intervjuva. Saznanja do kojih je došao naučnim istraživanjima Petranović je delio sa javnošću i putem intervjuva, radijskih i televizijskih emisija, novinskih članaka i feljtona, ističući da time vrši neke od najvažnijih društvenih funkcija jednog naučnika i istoričara: da doprinosi obrazovanju i informisanju savremenika, te da kod njih razvija racionalnu istorijsku svest.

Smrt profesora Petranovića prekinula je nažalost praksu snažnog prisustva istaknutih istoričara u javnom životu Srbije, ali nije prekinula proces objavljivanja njegovih dela. Posthumno je objavljeno čak sedam knjiga i desetak naučnih radova kojima protok vremena nije ni najmanje umanjio aktuelnost ni naučnu vrednost. Na tom tragu nastala je i knjiga *Bez bojazni od tabu-tema*, u kojoj su Momčilo Mitrović i Sava Dautović priredili 67 intervjuva koje je Petranović dao raznim listovima i časopisima, u periodu od 1978. do 1993. godine. Među štampanim medijima iz kojih su članci preuzeti za potrebu objavljivanja ove knjige nalaze se *Politika*, *NIN*, *Komunist*, *Četvrti juli*, *Politika ekspres*, *Nedelja*, *Rad*, *Duga*, *Vojska*, *Borba*, *Književne novine*, *Pobjeda*, *Dnevnik*, *Novosti*, *Jedinstvo* i drugi ugledni listovi koji su izdavani širom cele bivše Jugoslavije. Vremensko razdoblje u kome su nastajali članci predstavljeni u knjizi *Bez bojazni od tabu-tema* simbolički je ograničeno sa dve značajne odrednice: 1978. godinom, godinom u kome je prof. Petranović po prvi put naučnoj i široj javnosti ponudio svoje viđenje istorije jugoslovenske države objavljivanjem svoje velike sinteze *Istorija Jugoslavije* (Beograd,

1978) i 1993. godinom, godinom u kojoj su se utvrđivale novonastale, ratom i secesijom stvorene države koje su se prostirale unutar nekadašnjih državnih i administrativnih granica socijalističke Jugoslavije.

Intervjui objavljeni u knjizi *Bez bojazni od tabu tema* bave se veoma širokim tematskim krugom problema, uz zapažanje da su istorijske kontroverze koje su Petranovića uvek izuzetno privlačile u velikoj meri prisutne i u ovim tekstovima. Među tema koje su najviše zastupljene nalaze se istoriografija, nacionalno pitanje, problematika federalizma, iskustvo jugoslovenske integracije, revolucija, građanski rat, antifašistička borba, društvene i ekonomske krize, raspad druge Jugoslavije... Petranović se uvek zalagao za nezavisnost istoriografije i nauke uopšte od ideologije i političkih struktura, ističući da tamo „gde nadvlada ideološki normatizam nema nauke“. Imao je specifičan odnos prema istorijskoj publicistici: podržavao je neophodnost njenog postojanja i afirmisao njen javni značaj, ali je istovremeno snažno insistirao na upotrebi osnovnih naučnih postulata i metoda istorijske nauke u publicistici, pre svega upotrebi i kritici istorijskih izvora i eruditskom nivou pisca. Posebno se zalagao za razvoj naučne kritike, koja ni u vreme njegovog delovanja, a ni danas, nije bila na adekvatnom nivou. Petranović se obrušavao na kritike *ad hominem* i često lično pisao i objavljivao kritičke prikaze, neretko i na dela sopstvenih učenika i saradnika. Iako je lično učestvovao u NOR-u i revoluciji, isticao je neophodnost racionalnosti istorijske svesti o njoj: „Istorijska svest o revoluciji morala bi da se zasniva na što većem stupnju racionalnosti i istinitosti“, a istupao je protiv mitologizacije pojedinih događaja i ličnosti iz revolucionarne borbe. Među prvima je priznao antifašistički karakter četničkog pokreta (Jugoslovenske vojske u Otadžbini), ali je isticao pasivnost ovog pokreta prema okupatoru i njegovu saradnju s njim. O svojoj složenosti ratne problematike svedoči i objavljeni feljton „Draža i Srbi u ratu“ (leto 1991, NIN), u kome Petranović elaborira problematiku okupacije, ustanka, građanskog rata, kolaboracije i stranog faktora u ovim događajima.

Kada je reč o pitanjima nacionalne integracije, federalizma i ustavnog poretka u Jugoslaviji, prof. Branko Petranović bio je apsolutni autoritet i istraživač sa daleko najvećim brojem objavljenih radova iz pomenute problematike. Nije negirao srpski hegemonizam, ali je pokušavao da ga oslobodi političkog konteksta. Isticao je često da bez Prve ne bi bilo ni Druge Jugoslavije. Kritikovao je, posebno u poslednjoj deceniji života, osnove federalizma u Jugoslaviji, jer je uvideo da se njihov temelj nalazi u „suzbijanju velikosrpskog hegemonizma“, što je od nastanka nove države bilo seme nezadovoljstva njenog najvećeg naroda. U knjizi *Bez bojazni od tabu tema* integralno je objavljen Petranovićev članak iz lista „Književne novine“ (15. oktobar 1988) *Ustavne promene u svetlu istorije-deset teza*, u kome su apostrofirana neka od najznačajnijih gledišta prof. Petranovića vezana za Ustav iz 1974. i njegove posledice. Petranović je naslućivao krizu i propast jugoslovenske države kada je konstatovao da „jugoslovenska federacija nije izživljena već nasilno eliminisana u ime deformisane konfederacije“ (1. decembar 1989). U knjizi *Bez bojazni od tabu tema* objavljena je i njegova polemika sa Brankom Horvatom iz jula 1988, u vezi sa tada aktuelnim kosovskim problemom i separatizmom albanske nacionalne manjine. Petranovićevom veštom opažanju nije promakla ni istaknuta uloga koju je međunarodna zajednica (pogotovo Evropa predvođena ujedinjenom Nemačkom, Vatikan i SAD) imala u podsticanju dezintegrativnih tendencija i separatizma kod pojedinih jugoslovenskih naroda i narodnosti, što je na kraju i rezultovalo raspadom

države u krvavom ratnom vihoru. Petranović je jasno predvideo šta bi sve „planetarni poremećaj sa nepredvidivim posledicama“ – krah istočnog bloka mogao da donese. Kada je raspad zemlje nastupio i kada su počeli ratovi, Petranović je kao jednu od svojih poslednjih pouka objavio sintezu *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*, neveliku po obimu, ali možda i jednu od njegovih najvećih sinteza po značaju i vrednosti iznesenih stavova. Njeno izdavanje je pratio i članak u listu „Borba“ *Izolacija je smrt na duže staze* (24–25. april 1993), u kome je istakao svu nepovoljnost novonastale geo-političke situacije po Srbe. Zaključivši da za socijalističku Jugoslaviju nije bilo mesta u post-hladnoratovskom „Novom svetskom poretku“, on je ponovo naglasio ulogu stranog faktora u razbijanju Jugoslavije, ali i upozorio da za Srbe dugoročni izolacionizam predstavlja smrtnu opasnost, a da će nekadašnji jugoslovenski prostor, ipak, uskoro verovatno početi da se ekonomski reintegriše.

Najveći deo stavova i zaključaka koje je profesor Branko Petranović izneo u svim ovim intervjuima i danas predstavljaju zvanično stanovište srpske historiografije, a za svega nekolicinu njegovih zaključaka bi se moglo reći da su vremenom dopunjeni ili prevaziđeni. Čak i određena predviđanja koja se odnose na građanske ratove devedesetih (čiji rasplet Petranović nije doživeo), ulogu međunarodne zajednice u njima i uzroke raspada Jugoslavije pokazala su se kao istinita i delom zloslutna.

Knjiga *Bez bojazni od tabu tema* osim objavljenih intervjua sadrži i predgovor prof. dr Ljubodraga Dimića (tekst *Istoričar i javnost*) i pogovor dr Miroslava Perišića (*Koncepcijski misliti istoriju*), istaknutih učenika i saradnika profesora Petranovića. Njihov doprinos ovom izdanju predstavlja kratak osvrt na lik i delo profesora Petranovića, u kome su izložene zanimljive pojedinosti iz njegovog ličnog života i kojim se još jednom definiše njegovo mesto u srpskoj i jugoslovenskoj historiografiji. Izdanje je obogaćeno i registrom ličnih imena kao i kratkom biografijom Branka Petranovića preuzetom iz Enciklopedije srpske historiografije. Štampanje knjige finansirali su Institut za noviju istoriju Srbije i Telekom Srbije, a knjiga je štampana u tiražu od 500 primeraka. Po svojoj formi knjiga *Bez bojazni od tabu tema* u većoj meri pripada publicistici nego naučnoj historiografiji, ali to nikako ne umanjuje vrednost njenog sadržaja. Za veliki broj objavljenih intervjua može se sa sigurnošću reći da imaju vrednost prvorazrednog istorijskog izvora, jer predstavljaju stavove istaknutog intelektualca o događajima kojima je bio savremenik. Neopterećena naučnim aparatom i opširnim analizama, ova publikacija predstavlja nezaobilazno štivo za sve zaljubljenike u problematiku istorije Jugoslavije i širu javnost, sa jednostavnim zadatkom da čitaoca informiše i natera na razmišljanje.

Aleksandar STOJANOVIĆ